

JAROSŁAW STULCZEWSKI*

Polska Partia Robotnicza w Szadku w latach 1945–1948

STRESZCZENIE | Komitet Miejski Polskiej Partii Robotniczej na terenie Szadku został utworzony w lutym 1945 r. Jego I sekretarzem przez cały okres istnienia był Józef Płusa, pełniący w latach 1946–1948 funkcję burmistrza Szadku. Tym samym PPR wspomagana przez PPS dzierżyła całkowitą władzę w mieście. W pierwszych miesiącach 1945 r. działacze PPR byli zaangażowani w realizację reformy rolnej, a następnie odegrali istotną rolę przy sfałszowaniu referendum w 1946 r. i wyborów do Sejmu Ustawodawczego w 1947 r. W maju 1948 r. zorganizowano Komitet Gminny PPR na czele z I sekretarzem Józefem Kolędą vel Kolędą, wybranym następnie na wójta gminy Szadek. Na podstawie zgromadzonych materiałów źródłowych można wysunąć wniosek, że szadkowska PPR przez cały okres swojego funkcjonowania wykazywała słabą aktywność polityczną. W szczytowym momencie działalności jej struktury w mieście liczyły nieco ponad 50 członków. W obliczu wielu problemów, z którymi borykano się w pierwszych latach po wojnie, a także w związku z wewnątrzpartyjnymi nieporozumieniami organizacja PPR na terenie miasta i gminy Szadek nie odegrała istotnej roli.

SŁOWA KLUCZOWE | komunizm, PPR, Komitet Miejski Polskiej Partii Robotniczej w Szadku

Wprowadzenie

Polska Partia Robotnicza była polityczną organizacją komunistyczną. Decyzję o jej utworzeniu i nazwie podjęto jeszcze w czasie II wojny światowej w Moskwie. Od 1944 r. na podstawie zarządzenia Józefa Stalina miała

* Jarosław Stulczewski, archiwista, działacz społeczno-kulturalny oraz ruchu rekonstrukcyjno-historycznego, prezes Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Zduńskiej Woli, ul. Mickiewicza 4, 98-220 Zduńska Wola, e-mail: jaroslaw.stulczewski@o2.pl

stanowiąc główne narzędzie budowy systemu stalinowskiego i sprawowania władzy w jego ramach na ziemiach polskich. PPR nie uznawała legalności władz państwa polskiego na uchodźstwie. Na terenach oswobodzonych przejmowała władzę i tworzyła system polityczny opierający się na samodzielności oraz kompetencjach określonych przez sowieckie zwierzchnictwo. W latach 1944–1945 zbudowano zdominowane przez PPR struktury władzy. Do 1947 r. PPR umocniła swoją pozycję w Polsce, przełamując terrorem opór legalnej opozycji i podziemia. Dążyła zarazem do uzyskania poparcia różnych grup społecznych dla przebudowy kraju. Tym samym rozpoczęła przekształcanie państwa i gospodarki na wzór sowiecki.

O PPR pisano już wiele, zwłaszcza w okresie PRL. Często w sposób kłamliwy. Na temat jej struktur w woj. łódzkim i w powiecie sieradzkim również ukazało się kilka pozycji¹, jednak dotychczas nikt nie zajmował się dokładniejszymi studiami nad działalnością pepeerowskich struktur w Szadku oraz jego gminie. Artykuł jest próbą wypełnienia luki w badaniach nad problematyką komunistycznego aparatu władzy i jego znaczenia dla szadkowskiej społeczności. Zapewne nie wyczerpuje on do końca podjętego tematu, ale może być pomocnym materiałem w pracach z zakresu historii regionalnej i dziejów samego miasta i gminy Szadek po roku 1945.

PPR w Szadku

Szadek nigdy nie posiadał tradycji robotniczych. Wszelkie próby uprzemysłowienia miasta kończyły się fiaskiem. Nie działało tutaj także do wybuchu II wojny światowej żadne ugrupowanie polityczne o zabarwieniu komunistycznym, z wyjątkiem Polskiej Partii Socjalistycznej – Lewica² (PPS), ale jej

1 Z inicjatywy Komitetu Wojewódzkiego PZPR 23 września 1982 r. zorganizowano w Sieradzu – w ramach obchodów stulecia polskiego ruchu robotniczego – sesję popularnonaukową poświęconą dziejom ruchu robotniczego w woj. sieradzkim. Jej pokłosiem była książka z referatami pod redakcją Norberta Kołomejczyka, Władysława Mroczkowskiego i Zbigniewa Tobjańskiego zatytułowana *Z tradycji ruchu robotniczego w województwie sieradzkim*, Warszawa–Łódź 1986.

2 PPS-Lewica – radykalno-socjalistyczna partia polityczna, działająca w latach 1926–1931. W 1927 r. liczyła 12 tys. członków, w tym także komunistów. Na początku 1929 r. kierownictwo partii objęli komuniści, a PPS-Lewica faktycznie stała się legalną przybudówką Komunistycznej Partii Polski (KPP). Decyzją ministra spraw wewnętrznych ugrupowanie zostało rozwiązane w 1931 r., a jego działalność uznano za antypaństwową.

nielicznych członków, aktywnych na terenie Szadku, należy raczej uznać za socjalistów o poglądach skrajnie lewicowych³. W powojennej Polsce działacze tego podmiotu politycznego znaleźli się w nowej rzeczywistości i to

3 Na wyróżnienie zasługuje tutaj postać działacza ruchu robotniczego Bolesława Kaczmarek ps. „Bogumił”, z zawodu fryzjera, wywodzącego się z terenu gminy Szadek. Urodził się on 28 lutego 1888 r. w Sikucinie jako syn Marcina, właściciela drobnego gospodarstwa ogrodniczego, i Mieczysławy z Kuczyńskich. Początkowo pracował w zawodzie fryzjera w Zduńskiej Woli, gdzie po raz pierwszy zetknął się z ruchem robotniczym. W 1912 r. wyjechał na stałe do Łodzi i wstąpił do PPS. Mieszkał przy al. Kościuszki 41, a od 24 listopada 1918 r. przy ul. Wólczajskiej 144. Razem z żoną Jadwigą Heleną (ur. 27 sierpnia 1889 r. w Gniewoszowie, zm. w 1955 r.) miał dwoje dzieci: córkę Eugenię (po mężu Kęsiak) i syna Lucjana. W 1915 r. powołał łódzki Zarząd Związku Zawodowego Pracowników i Pracownic Fryzjerskich, którego został członkiem. Był reprezentantem tego związku w Radzie Robotniczej miasta Łodzi – do której wszedł jako przedstawiciel PPS-Frakcji i opozycji robotniczej PPS-Lewica – i zasiadał w jego tymczasowym prezydium (od 13 listopada 1918 r.). Z jego ramienia działał w Wydziale Cechowym i Pośrednictwa Pracy. Po powstaniu Łódzkiej Rady Robotniczej (utworzonej 1 grudnia 1918 r. z połączenia Rady Robotniczej miasta Łodzi i Rady Delegatów Robotniczych miasta Łodzi i okolic) dołączył 17 grudnia do składu jej prezydium i Komitetu Pomocy dla Bezdomnych, a 11 lutego 1919 r. do Komitetu Wykonawczego. Od 1 marca 1919 r. do 30 czerwca 1920 r. pracował na terenie Łodzi w Powiatowym Urzędzie Pośrednictwa Pracy, skąd przeszedł do Związku Zawodowego Robotników i Robotnic Przemysłu Włóknistego w Polsce. Podczas V Zjazdu tegoż związku, który miał miejsce 19–21 czerwca 1921 r., został wybrany do nowego Zarządu Głównego, gdzie do czerwca 1923 r. wykonywał obowiązki sekretarza. Na XVIII Kongresie PPS w Łodzi w dniach 23–27 lipca 1921 r. pełnił funkcję zastępcy delegata. W listopadzie 1922 r. kandydował na posła z łódzkiej listy PPS. W latach 1922–1926 był z ramienia tej partii sekretarzem dzielnic PPS: Górna, a następnie Czerwona w Łodzi. 1 sierpnia 1922 r. został zatrudniony w Głównej Kasie Miejskiej magistratu miasta Łodzi, gdzie jako sekwestrator (urzędnik egzekwujący zaległe podatki i opłaty) pracował do końca życia. Pełnił funkcję prezesa, a przez kilka kadencji wchodził w skład łódzkiego Zarządu Oddziału Związku Pracowników Komunalnych i Instytucji Użyteczności Publicznej w Polsce. Był także współzałożycielem łódzkiej Spółdzielni Mieszkaniowej „Lokator”. Zachorował poważnie na gruźlicę. Bagatelizując to, zmarł niespodziewanie 18 lipca 1929 r. w wieku zaledwie 41 lat w Łodzi. Spoczął na cmentarzu św. Franciszka na łódzkich Chojnach (kwatery 10, linia 7, grób 12), żegnany przez działaczy robotniczych i PPS: „Czerwone sztandary pochyliły się nad świeżą mogiłą, a towarzysze odśpiewali *Czerwony sztandar*”. Uwaga: w literaturze powielane jest błędne miejsce urodzenia B. Kaczmarek – Szadek. Zob. Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej: APŁ), *Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Szadku*, sygn. 1691/140, akta urodzeń 78/1888; „Robotnik” nr 213, 30.07.1929, s. 2; *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, F. Tych (red.), t. 3, Warszawa 1992, s. 41–42; *Rady Delegatów Robotniczych w Polsce 1918–1919. Materiały i dokumenty*, oprac. A. Tymieniecka, A. Litwin, Warszawa 1965, t. 2, s. 396, 405; *P.P.S. Wspomnienia z lat 1918–1939*, J. Cesarski (red.), Warszawa 1987, t. 1, s. 19–20; W. Karwacki, *Walka o władzę w Łodzi 1918–1919*, Łódź 1962, s. 63.

właśnie oni rozpoczęli tworzenie aparatu komunistycznego w Szadku, jakim była Polska Partia Robotnicza (PPR).

Komórka miejska PPR w Szadku powstała na początku lutego 1945 r. Jej głównymi organizatorami byli Józef Płusa i Leon Domagałski – przed wojną działacze PPS-Lewica. Pierwszy z wymienionych pochodził z Prusinowic, gdzie urodził się 21 grudnia 1891 r. jako syn Mikołaja i Józefy z Kamińskich. Mieszkał w Szadku przy ul. Kościelnej 4. Tutaj prowadził warsztat szewski. Był samoukiem. Do PPS należał od 1919 r., następnie zasilał szeregi partii chłopskiej, by ostatecznie trafić do PPS-Lewicy. W 1939 r. pełnił funkcję referenta oświatowego w Towarzystwie Uniwersytetu Robotniczego w Szadku, a także działał jako członek wspierający w miejscowej Ochotniczej Straży Pożarnej⁴. W czasie okupacji miał należeć do konspiracyjnej organizacji robotniczej o nazwie „Szerszeń”.

Drugi ze wspomnianych organizatorów PPR, Leon Domagałski, urodził się 27 listopada 1898 r. w Szadku. Był synem Mikołaja i Wiktorii z Ogińskich. Do 1939 r. pracował jako czeladnik stolarski w Szadku, a także w Łodzi i we Francji. Na początku wojny został bez pracy, potem przydzielono go jako stolarza do firmy Kliperta, gdzie był zatrudniony do końca okupacji. W dwudziestoleciu międzywojennym działał w PPS, a następnie w PPS-Lewica, z ramienia której zdobył mandat radnego Szadku. Po rozwiązaniu lewicowego odłamu PPS, do czego doszło na początku 1931 r., mimo usilnych starań prawdopodobnie nie został przyjęty do PPS, gdyż uznawano go za członka Komunistycznej Partii Polski (KPP)⁵.

Domagałski wspólnie z Płusą mieli zorganizować w okresie międzywojennym na terenie Szadku masowy wiec PPS-Lewicy, połączony z akcją rozplakatowania afiszy (zrywanych w nocy przez miejscowych PPS-owców). Miał się on odbyć w podwórzu Leona Domagałskiego, ale w dniu, w którym był zaplanowany, Domagałski otrzymał od władz powiatowych pismo zakazujące urządzania manifestacji. Działacze postanowili jednak zorganizować wiec w warsztacie szewskim Józefa Płusy, znajdującym się przy ul. Kościelnej. Przyjechało na niego trzech prelegentów z Pabianic (Russak, Bloch i Opawski). W rezultacie zgromadzenie zostało przerwane przez funkcjonariuszy policji. Uczestników zmuszono do rozejścia się do

4 Archiwum Państwowe w Łodzi Oddział w Sieradzu (dalej: APŁOS), Miejska Rada Narodowa i Zarząd Miejski w Szadku, sygn. 7/45, k. 10.

5 Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej: IPN), Ld 011/2373, k. 14.

domów, a w mieszkaniu Domagalskiego przeprowadzono rewizję w poszukiwaniu lewicowej literatury⁶.

Pierwszym sekretarzem powstałej komórki PPR w Szadku został wspomniany już szewc Józef Płusa (w PPR od 2 lutego 1945 r.)⁷. Leon Domagalski pełnił natomiast funkcję skarbnika. Do zarządu weszli także Eugeniusz Komuński, Feliks Kiedrzyński⁸ (stelmach), Wiktor Sołtysiak, Michał Aleksandrowicz i Czesław Lipiński (rolnik).

Priorytetowym zadaniem było po wojnie powołanie władz administracyjnych miasta i gminy Szadek. W przełomowym momencie, gdy zakończyła się okupacja niemiecka, a do miasta wkroczyli żołnierze Armii Czerwonej, jednym z głównych organizatorów tutejszych władz administracyjnych był Józef Płusa. Na pierwszym posiedzeniu Tymczasowego Zarządu Miejskiego, które odbyło się 3 lutego 1945 r., został wybrany na jego członka. Należał do niego również znany przedwojenny ludowiec Walenty Wesołowski. Na drugim zebraniu, które miało miejsce 5 lutego, wypowiedział się on na temat organizacji i składu przyszłych władz miasta:

Organizacja ta odbywa się na zupełnie innych zasadach niż znane były one nam do wojny w roku 1939 [...]. Samorządy mają się opierać na organizacjach politycznych. Jeżeli chodzi o Szadek, będą to Polskie Stronnictwo Ludowe i Polska Partia Robotnicza. Do samorządu mogą wejść osoby należące do jednej z tych stronnictw, jednakże muszą to być ludzie znani z pracy partyjnej i energiczni, i tacy tylko będą zatwierdzeni przez władze powiatowe. Miasto będzie oddzielone od gminy⁹.

Dwa dni później, podczas pierwszego posiedzenia Rady Miejskiej, wybrano władze Szadku. Funkcję burmistrza powierzono Ignacemu Miśkiewiczowi, dotychczasowemu przewodniczącemu Tymczasowego Zarządu Miejskiego, który reprezentował Stronnictwo Ludowe (SL). Był to przedwojenny kierownik poczty, w czasie okupacji zaangażowany w działalność AK. Józefowi Płusie powierzono stanowisko zastępcy burmistrza Szadku,

6 Tamże, k. 16.

7 APŁ, Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Sieradzu, sygn. 1037/21, k. 2.

8 Przed 1939 r. pracował we Francji. Należał nielegalnie do partii komunistycznej. W czasie wojny był zatrudniony w majątku Prusinowice w charakterze kołodzieja. Oskarżony przez administratora folwarku o agitację, został wydalony z pracy. Zob. IPN, Ld 011/2373, k. 18.

9 APŁOS, Miejska Rada Narodowa i Zarząd Miejski w Szadku, sygn. 7/3, k. 17–19.

a ławnikami zostali Leon Domagalski (PPR) i Walenty Wesołowski (SL)¹⁰. Tworzyli oni pierwszy powojenny czteroosobowy Zarząd Miejski w Szadku. Tym samym liczba mandatów partyjnych we władzach miejskich przypadła po równo ludowcom i pepeerowcom. W pierwszej Radzie Miejskiej miasta Szadku zasiadało 12 radnych: Józef Ogiński, Mieczysław Nowakowski, Jakub Smoliga, Wiktor Sołtysiak, Ignacy Jasiński, Piotr Rudecki, Kazimierz Szymanowicz, Adam Stamirowski, Ignacy Chojnacki, Kazimierz Lipiński, Franciszek Czarnecki i Leokadia Kubiak¹¹. Funkcję przewodniczącego rady pełnił początkowo burmistrz, a podczas jego nieobecności obowiązki te przejmował jego zastępca. Wkrótce do Zarządu Miasta dokooptowano jeszcze jako ławnika Kazimierza Kobusiewicza z PPS.

Pod koniec 1945 r. w skład Miejskiej Rady Narodowej (MRN) w Szadku wchodziło 13 radnych. SL reprezentowało 5 osób: Kazimierz Lipiński, Kazimierz Szymanowicz, Piotr Rudecki, Adam Stamirowski, Ignacy Chojnacki; PPR – 4 osoby: Czesław Lipiński, Michał Aleksandrowicz, Feliks Kiedrzyński, Eugeniusz Komuński; PPS – 3 osoby: Antoni Grabowski, Kazimierz Zabłocki, Władysław Michalski; jeden radny był bezpartyjny – Bolesław Tamecki. Pracami Prezydium MRN kierował wybrany na przewodniczącego A. Grabowski. Jego zastępcą został F. Kiedrzyński, a członkami – E. Komuński, A. Stamirowski i I. Chojnacki¹².

Według złożonej przez delegatów ankiety na I Wojewódzką Konferencję PPR, która odbywała się w dniach 17–19 lutego 1945 r. w Łodzi, ogniwo partyjne w Szadku miało już wówczas liczyć 30 członków¹³. Na początku marca 1945 r. w teren wyjechali aktywiści łódzkiego Komitetu Wojewódzkiego PPR – Stefan Kołuda i Stefan Zaborowski – z których udziałem rozbudowano m.in. szadkowską komórkę partyjną.

Józef Płusa jako I sekretarz, kierujący pracami szadkowskiej organizacji PPR, uczestniczył 13 kwietnia 1945 r. w odprawie sekretarzy wszystkich komitetów działających na terenie powiatu sieradzkiego: miejskich, gminnych, wiejskich, fabrycznych i terenowych. Odprawa zorganizowana

¹⁰ Tamże, k. II.

¹¹ Tamże, k. 3, II.

¹² Tamże, sygn. 7/1, k. 71.

¹³ E. Chobot, *Z działalności Polskiej Partii Robotniczej w latach 1945–1948 (w powiatach łaskim, sieradzkim, wieluńskim i w Zduńskiej Woli)*, [w:] N. Kołomejczyk, W. Mroczkowski, Z. Tobjański (red.), *Z tradycji ruchu robotniczego w województwie sieradzkim*, Warszawa–Łódź 1986, s. 56.

była w Sieradzu przez Komitet Powiatowy PPR (szeregi partii w powiecie sieradzkim liczyły wówczas 1821 członków)¹⁴. Płusa w swoim wystąpieniu podkreślał, że małe miasteczko, jakim jest Szadek, to trudny teren do tworzenia struktur peerowskich. Twierdził, że zachowanie miejscowego komendanta Milicji Obywatelskiej (MO) jest skandaliczne i należy go jak najszybciej zdegradować, zastępując członkiem PPR. Nieprzychylnie wypowiadał się także o Franciszku Bartczaku, pośle na Sejm II RP (1935–1939), który objął stanowisko kierownika Młyna Spółkowego przy ul. Nowe Miasto w Szadku (wcześniej był współwłaścicielem przedsiębiorstwa), nazywając go „posłem sanacyjnym” i „szkodnikiem społecznym”¹⁵. Nie dziwi fakt, że o kierownictwie posterunku MO w Szadku Płusa miał złe zdanie, gdyż jego komendantem był Ludwik Osiński, były żołnierz i komendant Spieszonego Szwadronu AK w Szadku, używający podczas okupacji ps. „Orlicz”. Osiński już 16 kwietnia 1945 r. został aresztowany przez funkcjonariuszy sieradzkiego Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego¹⁶. W krótkim czasie także Bartczak utracił swoje stanowisko.

Z powodu nacisków wywieranych przez władze zwierzchnie, w tym Powiatową Radę Narodową w Sieradzu (PRN), rezygnację ze stanowiska burmistrza złożył na posiedzeniu Rady Narodowej w dniu 15 września 1945 r. Ignacy Miśkiewicz, mający także niewygodną przeszłość dla władzy komunistycznej. Uważano go przecież za przedstawiciela przedwojennej sanacji, dawnego żołnierza AK, a w dodatku od końca sierpnia 1945 r. był działaczem wrogiego pravicowego PSL. W odsunięciu Miśkiewicza od władzy miał bezpośredni udział sam Józef Płusa¹⁷, jednak z jakichś przyczyn dopiero 4 lipca 1946 r. oficjalnie burmistrz Miśkiewicz ustąpił z zajmowanego stanowiska, przekazując je wiceburmistrzowi Płusie¹⁸. Formalnie burmistrzem Szadku został on dnia 12 października 1946 r. Tym samym PPR, wspomagana przez PPS, sprawowała absolutne rządy w mieście, gdyż na

14 M. Kołodziejczak, *Rozwój Polskiej Partii Robotniczej w województwie łódzkim i mieście Łodzi w latach 1945–1948*, „Rocznik Łódzki” 1965, t. 10, s. 56, tab. 2.

15 APŁ, Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Sieradzu, sygn. 1037/4, k. 1–2.

16 IPN Ld 0313/35; IPN Ld 0313/31. APŁOS, Zakład Karny w Sieradzu 1945–1981, sygn. 701/24.

17 Zachowało się dobrowolne doniesienie Józefa Płusy i Leona Domagalskiego do Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Sieradzu na burmistrza Szadku Ignacego Miśkiewicza. Zob. IPN Ld 011/2373, k. 14.

18 APŁOS, Miejska Rada Narodowa i Zarząd Miejski w Szadku, sygn. 7/47, k. 7.

zastępcę Płusa wybrano Kazimierza Kobusiewicza, prezesa szadkowskiego Koła PPS¹⁹. Paradoksalnie od tego czasu władzę w Szadku dzierżyli dwaj szewcy, ponieważ zarówno Płusa, jak i Kobusiewicz pracowali dotychczas w tym samym zawodzie²⁰. Józef Płusa udzielał się także społecznie w wielu organizacjach na terenie Szadku. Był członkiem Spółdzielni Spożywców „Szadkowianka”²¹ i Zarządu Ochotniczej Straży Pożarnej w Szadku (1945–1947)²². Należał również do Koła PCK i do rady szkolnej²³. Sam Płusa nie zabiegał zapewne o przynależność do wspomnianych organizacji, a była ona następstwem pełnionych przez niego funkcji.

Mimo że Komitet Miejski PPR działał głównie w obrębie Szadku, swoim zasięgiem obejmował również obszar gminy. Było to spowodowane brakiem struktur partyjnych na tym terenie²⁴. Dominowali tam działacze prokomunistycznego Stronnictwa Ludowego (SL) i prawicowego Polskiego Stronnictwa Ludowego (PSL). W sierpniu 1945 r. szadkowskie struktury pepeerowskie liczyły 36 członków²⁵, z czego kilku wyjechało w poszukiwaniu pracy na Ziemię Odzyskaną (PPR był głównym inicjatorem akcji przesiedleńczej). Zwołano zaledwie jedno zebranie dotyczące wyjazdów zarobkowych na Zachód, a na terenie miasta nie urządzono nawet obchodów rocznicy PKWN, które należało przygotować według ogólnych wytycznych. W tym czasie udało się zorganizować podległe szadkowskiej PPR – zapewne też słabe – ogniwa terenowe w Młynie Spółkowym i w MO²⁶.

O niedoskonałości szadkowskiej organizacji może świadczyć fakt, że w 1945 r. na 13 radnych w MRN przynależnością do PPR legitymowały się zaledwie cztery osoby, a pozostałe dwie były w Zarządzie Miejskim. Z grona członków MRN wybrano również delegata do PRN w Sieradzu. Należy podkreślić, że w pierwszym okresie (1945–1947) w większości gmin powiatu sieradzkiego – także w Szadku – najwięcej mandatów w radach przypadało

19 Tamże, sygn. 7/45, k. 7; 7/67, k. 20.

20 Tamże, sygn. 7/45, k. 9.

21 J. Stulczewski, *Stowarzyszenie Spółdzielni Spożywców „Szadkowianka” w Szadku (1913–1948)*, „Biuletyn Szadkowski” 2013, t. 13, s. 186.

22 T. Olejnik, *Ochotnicza Straż Pożarna w Szadku 1896–1996. Zarys monograficzny*, Sieradz 1996, s. 51.

23 APŁOS, Miejska Rada Narodowa i Zarząd Miejski w Szadku, sygn. 7/45, k. 10.

24 APŁ, Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej w Łodzi, sygn. 1022/359, k. 19.

25 Tamże, sygn. 1022/344, k. 5.

26 APŁ, Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Sieradzu, sygn. 1037/4, k. 8–9.

członkom SL (5). Zdarzało się, że mandaty te dzielono z bezpartyjnymi, co może świadczyć o silnej pozycji tego ugrupowania w pierwszych miesiącach po zakończeniu okupacji niemieckiej. Wyjątkowo dochodziło do sytuacji, że w składzie rady znajdował się członek zarówno PPR, jak i PPS²⁷. Osoby skupione wokół SL oraz PPR i PPS przystępowały najczęściej do tworzenia pierwszych zrębów administracji w terenie.

W pierwszych miesiącach 1945 r. członkowie PPR przy pomocy działaczy SL byli zaangażowani w realizację reformy rolnej, określonej w dekreście PKWN z 6 września 1944 r. oraz w dodatkowym dekreście Rządu Tymczasowego z 17 stycznia 1945 r. Dekrety te regulowały m.in. upelnorolnienie gospodarstw karłowatych, małorolnych i średniorolnych, wysiedlanie wywłaszczonych obszarników (byłych właścicieli ziemskich) poza granice powiatu, w których znajdował się ich majątek, a także konfiskatę mienia niemieckiego. W tym celu powołano Wojewódzki Urząd Ziemski w Łodzi oraz jego powiatowe agendy i komisarzy ziemskich z zamiarem tymczasowego obsadzenia majątków podlegających parcelacji²⁸. Duża część chłopów z niechęcią odnosiła się do reformy rolnej. Spotkała się ona z ostrą krytyką zwłaszcza osób wywodzących się ze środowisk uznających prawo własności za nienaruszalne. Nie było natomiast szczególnego oporu ze strony właścicieli majątków ziemskich, gdyż zapewne zaskoczył ich szybki termin jej wprowadzania. Parcelacja majątków ziemskich zyskała poparcie PSL, które krytykowało jedynie dzielenie ziemi i tworzenie zbyt małych gospodarstw. Wprowadzona reforma rolna spowodowała znaczące zmiany na polskiej wsi, marginalizując rolę ziemiaństwa, a wzmacniając pozycję mało- i średniorolnych chłopów²⁹.

Ogółem w powiecie sieradzkim dokonano parcelacji wszystkich folwarków o powierzchni powyżej 50 ha. Doprowadzono w sumie do podziału 65 majątków ziemskich, z czego dziewięć z nich całkowicie lub częściowo wyłączono, przeznaczając je na państwowe gospodarstwa rolne (PGR). Tak było w przypadku położonego w pobliżu Szadku majątku należącego dawniej do Adama Krzyżanowskiego w Prusinowicach³⁰. Jako pierwszy

27 J. Śmiałowski, *Początki działalności rad narodowych w Sieradzkim. Z problemu narodzin władzy ludowej*, „Acta Universitatis Lodziensis” 1989, t. 34, s. 82.

28 W. Puś, *Kształtowanie się władzy ludowej w powiecie sieradzkim w latach 1945–1948*, [w:] *Z tradycji ruchu robotniczego w województwie sieradzkim*, Warszawa-Łódź 1986, s. 95.

29 A. Czubiński, *Historia Polski XX wieku*, Poznań 2012, s. 236–237.

30 Właściciel majątku w Prusinowicach Adam Henryk Krzyżanowski h. Świnka w 1945 r. znalazł się wraz z rodziną w trudnym położeniu, zarówno pod względem materialnym,

w powiecie sieradzkim akt nadania ziemi z parcelacji otrzymał Franciszek Klimczak z Woli Łobudzkiej w gminie Krokocice (dziś miejscowości położonej w gminie Szadek), na działkę nr 1 o powierzchni 5 ha z podziału miejscowego majątku należącego do Ksawerego Niemyskiego³¹. Przeprowadzana reforma rolna zaczęła z czasem przynosić polityczne rezultaty korzystne dla PPR, która zyskała poparcie części ludności wiejskiej.

Nowy etap w rozwoju struktur PPR na terenie powiatu sieradzkiego nastąpił po pierwszym zjeździe partii w grudniu 1945 r., poprzedzonym Powiatową Konferencją w Sieradzu, która odbyła się 20 października. W konferencji uczestniczyło 66 delegatów, a wśród nich znaleźli się także przedstawiciele środowiska szadkowskiego. W tym okresie zintensyfikowano działania mające na celu umocnienie władzy ludowej w terenie, szczególnie legalnej walki z tzw. mikołajczykowskim PSL i z podziemiem niepodległościowym. Uwidocznili się to zwłaszcza podczas referendum w czerwcu 1946 r. oraz w czasie wyborów parlamentarnych, przeprowadzonych na początku stycznia 1947 r.

W lutym 1945 r. PPR liczyła w całym kraju ok. 175 tys. członków, a w kwietniu liczba ta wzrosła już do 300 tys., co sprawiło, że PPR stała się partią masową. Jej rozwój na terenie powiatu sieradzkiego przebiegał jednak zupełnie inaczej niż na płaszczyźnie krajowej. Od maja 1945 r. liczba członków PPR w całym powiecie malała. Miało to związek z czyszczeniem szeregów partyjnych zgodnie z wytycznymi Komitetu Centralnego z „elementów przypadkowych i bezideowych”. W grudniu tego samego roku do partii na terenie powiatu należało 1388 członków. W połowie kolejnego roku szeregi partyjne opuściło ok. 880 osób. Na dużym obszarze terenów rolniczych dość intensywnie działało prawicowe PSL (także w gminie Szadek), będące znaczącą siłą polityczną i konkurencją dla innych ugrupowań prokomunistycznych,

jak i politycznym. Jego starszy syn, Józef Ewaryst, był nękany i zatrzymywany przez UB. Wkrótce zapadł na gruźlicę i zmarł w 1951 r. Młodszy syn Henryk – zmobilizowany w 1939 r. – ewakuował się do majątku ojca swojej bratowej pod Warszawę, a następnie przedostał się kolejno na Węgry i do Anglii. Tam służył jako podporucznik w Polskich Siłach Zbrojnych (to PSK). On także chorował na gruźlicę. Zmarł 8 września 1945 r. Został pochowany na cmentarzu koło Cambridge. Adam Krzyżanowski w czasie okupacji niemieckiej korzystał z pomocy aktora i reżysera Aleksandra Zelwerowicza, którego dobrze znał sprzed wojny. Zmarł 13 kwietnia 1945 r. w Łodzi. Jego żona Regina odeszła 4 maja 1975 r. w Jeleniej Górze, a pochowano ją na cmentarzu parafialnym w Sieradzu. Relacja Henryka Krzyżanowskiego z dn. 7 kwietnia 2020 r. (w posiadaniu autora).

31 E. Chobot, *Z działalności Polskiej Partii Robotniczej...*, s. 58.

w tym samego PPR³². Na przełomie lat 1946/1947 liczba pepeerowskich działaczy nieznacznie tylko wzrosła i wynosiła zaledwie 1146 osób³³.

W skład Zarządu Gminnego PSL w Szadku wchodził: prezes – Ignacy Miśkiewicz, wiceprezes – Czesław Kwieciński, sekretarz – Adam Zabłocki, skarbnik – Jan Dłubała, członkowie – Ignacy Chojnacki i Kazimierz Lipiński. Wszyscy oni byli mieszkańcami Szadku³⁴. Trzeba podkreślić, że PSL, działające w silnej opozycji do innych ugrupowań prokomunistycznych, przed referendum rozpowszechniło w wioskach na obszarze powiatu sieradzkiego ulotki wzywające do bycia przeciw głosowaniu „trzy razy tak”. Agitacja ta musiała być zacięta, gdyż po każdej nocy, w każdej niemal wsi wisiły porozlepiane ulotki, średnio 30–50 sztuk³⁵. PSL wspólnie z działającym na tym terenie podziemiem niepodległościowym próbowało przeciwdziałać ewentualnemu sfalszowaniu wyborów przez komunistów, zarówno w referendum, jak i do Sejmu Ustawodawczego. Na wszelkie możliwe sposoby starano się wpłynąć na decyzję wyborców. Do ostatniej chwili przekonywano ludzi, by nie ufali władzy narzuconej Polakom przez ZSRR. W pobliżu lokali do głosowania prowadzono rozmowy z wyborcami, a podczas samego referendum do urn wrzucono sporo ulotek o treści antyrządowej. Mimo to rządzącym udało się sfalszować wynik referendum. Oficjalne dane ogłoszono dopiero po dwóch tygodniach, a obwieszczenia nie zawierały żadnych szczegółowych informacji. Cenzura komunistyczna uniemożliwiła publikację cząstkowych danych w prasie. Urząd powiatowy i przewodniczący poszczególnych komisji obwodowych wydali zarządzenie zabraniające ich członkom pod groźbą surowych kar podawania do publicznej wiadomości wyników głosowania w obwodach. Można przypuszczać, że PSL odniosło sukces, a już na pewno w powiecie sieradzkim. Świadczy o tym wypowiedź I sekretarza Komitetu Powiatowego PPR Józefa Galińskiego:

Należałoby z tego wnioskować, że w głosowaniu ludowym ludność wypowie się w większości za demokracją, a tymczasem w wielu obwodach głosowano, w poważnym stopniu, na wszystkie trzy pytania „nie”³⁶.

32 L. Olejnik, *Z dziejów Polskiego Stronnictwa Ludowego w powiecie sieradzkim (1945–1947)*, „Zeszyty Wiejskie” 2012, t. 17, s. 134–156.

33 W. Puś, *Kształtowanie się władzy ludowej...*, s. 87.

34 IPN Ld pf 10/693 t. 1, k. b. pag.

35 W. Puś, *Kształtowanie się władzy ludowej...*, s. 102.

36 K. Maciejewski, *Działalność Polskiej Partii Robotniczej w Zduńskiej Woli w latach 1945–1948*, [w:] *Z tradycji ruchu robotniczego...*, s. 160.

Wynik referendum był z jednej strony dużo gorszy niż oczekiwało kierownictwo PPR, co pośrednio doprowadziło do tego, że partia ta straciła zainteresowanie walką wyborczą w warunkach demokratycznych; z drugiej jednak strony głosowanie to pokazało, że PPR w ciągu kilku lat zdołała skłonić do głosowania na siebie ponad jedną czwartą Polaków. Wprawdzie poparcie osiągnięto nie tylko poprzez perswazję i obietnice stworzenia możliwości błyskawicznego awansu dla różnych grup społecznych, ale również wywierając przymus, presję czy nawet stosując terror, a także w znacznej mierze dzięki ustanowieniu wspólnego bloku z koncesjonowaną PPS. Mimo to osiągnięty wynik należy uznać w pewnym stopniu za sukces polityczny nowej władzy. Doświadczenia z organizacji fałszerstw wyborczych zostały przeanalizowane i wykorzystane przez PPR i podporządkowany tej partii aparat bezpieczeństwa w wyborach parlamentarnych. Drugie półrocze 1946 r. przebiegło pod znakiem głosowania do Sejmu Ustawodawczego. Mieszkańcy Szadku po raz pierwszy po wojnie mieli wybrać swoich przedstawicieli wśród najwyższych władz państwowych. Podobnie jak referendum wybory te zostały przez komunistów sfałszowane. Według oficjalnych danych 80% głosów oddano na „blok demokratyczny”, a zgodnie z analizą przeprowadzoną przez ugrupowanie Stanisława Mikołajczyka na listę PSL głosowało 74% wyborców.

Pod koniec 1946 r. Koło PPR w Szadku liczyło 37 członków, a w styczniu kolejnego roku – 65. Dnia 19 stycznia 1947 r., a więc w okresie przed wyborami do Sejmu Ustawodawczego, zorganizowano aż 6 zebrań. Duży wiec w Szadku odbył się 28 grudnia 1946 r. Uczestniczyło w nim 250 osób. W kampanii wyborczej brało udział 17 członków PPR, z czego 11 było w komisjach obwodowych, a 3 w partyjnych trójkach wyborczych (Feliks Kiedrzyński, Józef Pągowski, Czesław Dembiński) i w agitacji przedwyborczej³⁷. W kampanii wyborczej, w tym w agitacji i werbunku nowych członków do partii, wyróżnili się m.in. Antoni Konarski (rolnik), Jan Kowalski (robotnik), Marian Pośluszny (młynarz) i Alodia Wróblewska (nauczycielka)³⁸. Mimo to szadkowska komórka nie wykazywała zbyt dużego zaangażowania i aktywności w zakresie pracy organizacyjnej, a w wielu wsiach wokół Szadku głosowano na PSL.

37 APŁ, Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej w Łodzi, sygn. 1022/63, k. 4.

38 APŁ, Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Sieradzu, sygn. 1037/21, k. 33–34.

Realnym zagrożeniem dla legalnej PPR było niepodległościowe podziemie. Osoby skupione w niewielkich oddziałach i grupach często całkowicie paraliżowały pracę działaczy PPR. Kilukrotnie żołnierze antykomunistycznego oddziału partyzanckiego „Niepodległość” pod dowództwem kpt. Eugeniusza Kokolskiego ps. „Groźny” prowadzili akcje o charakterze zbrojnym oraz ekspropriacyjnym w regionie szadkowskim w porozumieniu z miejscowymi członkami PSL i byłymi żołnierzami AK³⁹. W terenie funkcjonowały także oddziały Konspiracyjnego Wojska Polskiego, a działalność propagandową prowadziło Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość (głównie w Zduńskiej Woli). Żołnierze tych organizacji stosowali m.in. kary chłosty na gorliwych aktywistach komunistycznych i likwidowali szczególnie zajadłych członków PPR i SL. O tym, jak bardzo te działania doskwierały komunistom, świadczy wypowiedź I sekretarza Komitetu Powiatowego PPR w Sieradzu z 1947 r.:

[...] akty terroru wobec aktywnych ludowców oraz pepeerowców wywoływały psychozę i niepewność nie tylko wśród społeczeństwa, ale i wśród członków PPR i SL⁴⁰.

W związku z tymi wydarzeniami zaczęto przywiązywać większą wagę do spraw wewnątrzpartyjnych oraz działalności ideowo-wychowawczej i szkoleniowej. Przyczyniło się to do systematycznego powiększania szeregów PPR, a członkowie partii stopniowo obejmowali kluczowe stanowiska. Partia umocniła swoją pozycję głównie w administracji gospodarczej, aparacie państwowym i w organach bezpieczeństwa. Latem 1947 r. została przeprowadzona akcja wymiany legitymacji partyjnych, która była połączona z wykluczeniem osób niebudzących zaufania partyjnych kolegów.

Kolejny rok przyniósł Polsce poważne zmiany polityczne. Dość łagodny pod wieloma względami kurs polityki komunistów ulegał coraz wyraźniejszemu zaostrzeniu. W 1948 r. PPR w Szadku liczyła 52 osoby, w tym 8 kobiet (przed Kongresem Zjednoczeniowym liczba działaczy wzrosła w całym powiecie sieradzkim do 2326 osób)⁴¹. W skład szadkowskiej PPR wchodziło 27 robotników, 14 pracowników umysłowych, 8 rzemieślników,

39 J. Stulczewski, *Działalność antykomunistycznego oddziału partyzanckiego „Niepodległość” na ziemi szadkowskiej*, „Biuletyn Szadkowski” 2016, t. 16, s. 177–193.

40 W. Puś, *Kształtowanie się władzy ludowej...*, s. 106.

41 Tamże, s. 88.

2 chłopów i 1 kupiec. Na 17 członków MRN w Szadku 9 legitymowało się przynależnością do PPR, 7 do PPS, jeden był bezpartyjny. Przedstawicielem MRN w sieradzkiej PRN był Marian Połuszny z PPR.

Siedziba Komitetu Miejskiego PPR początkowo mieściła się w lokalu przy ul. Dolnej 5 (obecnie ul. Parczewskiego), gdzie zamieszkiwał z rodziną Leon Domagalski. Następnie przeniesiono ją do budynku znajdującego się na rogu Rynku i ul. Warszawskiej. Na tym terenie działało pięć kół (wszystkie w mieście). I sekretarzem był nadal Józef Płusa, a funkcję II sekretarza pełnił Antoni Gistel. W czerwcu 1948 r. zorganizowano trzy wiece oraz zebrania, w których wzięło udział 45 osób. Działacze PPR współpracowali z członkami PPS. Środowisko SL nie przejawiało większej aktywności na terenie miasta, czego potwierdzeniem był również brak jakiegokolwiek przedstawiciela tego ugrupowania w składzie miejskiej rady. Swoją działalność zaczęła rozwijać organizacja wspierająca MO – Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej (ORMO), do której jako pierwsi wstępowali robotnicy i chłopci należący do PPR⁴². Już od kwietnia przystąpiono do realizacji hasła: „Każdy członek PPR – członkiem ORMO”.

Wspomniany Antoni Wawrzyniec Gistel (ur. 7 września 1913) był z zawodu technikiem dentystrycznym. Pochodził ze Złoczewa, gdzie pełnił funkcję I sekretarza tamtejszego Komitetu Miejskiego PPR. W Szadku prowadził praktykę dentystryczną od 1946 r. (mieszkał przy Rynku pod numerem 23)⁴³. 25 lutego 1948 r. zastąpił na stanowisku burmistrza Józefa Płusę, który został radnym⁴⁴. Jeszcze w tym samym roku radni odwołali go jednak z zajmowanego stanowiska, gdyż jak wykazała Komisja Kontroli Partyjnej, w czasie okupacji niemieckiej podpisał volkslistę. W protokole MRN czytamy:

Inspektor Rad Narodowych ob. Popielska, opierając się na autorytatywnym postanowieniu PPR wykreślenia b. burmistrza Gistla z partii PPR, informuje radę o ujawnieniu i stwierdzonych zarzutach z powodu jego postępowania w czasie wojny. W związku z tymi informacjami zabierało głos kilku radnych, po czym bezpośrednio radny Ignacy Kobusiewicz zgłosił wniosek wyrażenia wotum nieufności burmistrzowi Gistlowi.

42 APŁ, Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Sieradzu, sygn. 1037/14, k. 31–32.

43 Archiwum Łódzkiego Urzędu Wojewódzkiego w Łodzi (dalej: AŁUW), Akta personalne technika dentystrycznego Antoniego Gistla, sygn. 249/636, k. b. pag.

44 APŁOS, Miejska Rada Narodowa i Zarząd Miejski w Szadku, sygn. 7/103, k. 1.

Rada Narodowa jednogłośnie uchwala wyrazić burmistrzowi Antoniemu Gistlowi wotum nieufności z powodu ujawnienia i stwierdzenia zarzutów nielejalności zachowania się podczas okupacji⁴⁵.

Tym samym został on również wydalony z partii. Na nowego burmistrza 27 września 1948 r. członkowie MRN wybrali Czesława Lipińskiego (ur. 12 lipca 1907), z zawodu czapnika, pochodzącego i mieszkającego w Szadku. Objął on też funkcję II sekretarza Komitetu Miejskiego PPR w Szadku⁴⁶. Zastępcą burmistrza był wówczas Stanisław Justyński z PPS. Z tego samego ugrupowania wywodził się nowy przewodniczący MRN – kupiec Leon Szymśiak. Zastępcą przewodniczącego został z kolei przedstawiciel PPR Przemysław Sowa, pracownik miejscowego młyna⁴⁷.

Stan kół PPR podlegał pewnym wahaniom. Z fragmentarycznie zachowanej dokumentacji wiemy, że terenowe koła Komitetu Miejskiego PPR w Szadku działały w: Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” (tzw. Koło Spółdzielnia–Sklepy), do którego należało 10 osób: Józef Weśłowski (Rynek), Kazimierz Drewniak (Ogrodzim), Józefa Domagalska (ul. Sieradzka), Józef Szumiela (Rynek), Eugenia Janicka (Grabowiny), Zofia Mirowska (Rynek), Maria Durkówna (al. 3 Maja), Kazimiera Niewiadomska (Szadkowice), Maria Czarnecka (ul. Bobownia), Stanisław Wojtylak (ul. Sieradzka); Spółdzielni Rolniczo-Handlowej „Rolnik”, której członkami było 6 osób: Józef Płusa (Rynek), Zygmunt Pietras (ul. Dolna), Józef Szwedzki (Wielka Wieś), Jan Szczepkowski (ul. Dolna), Stanisław Fajkowski (ul. Sieradzka), Stanisław Szczepkowski (ul. Senatorska); Młynie Państwowych Zakładów Zbożowych (dawny Młyn Spółkowy), gdzie zrzeszonych było 8 członków: Marian Posłuszny (ul. Nowe Miasto), Zygmunt Miller (ul. Łaska), Adam Mikołajczyk (ul. Nowe Miasto), Wojciech Durka (ul. Bobownia), Kazimierz Adamiak (ul. Kilińskiego), Antoni Piasecki (ul. Kilińskiego), Ignacy Zawadzki (ul. Warszawska), Stanisław Olejniczak (ul. Kilińskiego); Zarządzie Miejskim, w skład którego wchodziło 10 osób: Marta Wrześcińska (ul. Dolna), Maria Koład (ul. Warszawska), Władysław Przytuła (ul. Warszawska), Antoni Gistel (Rynek), Michał Kazek (ul. Kilińskiego), Michał Michalski (ul. Sieradzka), Józef

45 Tamże, sygn. 7/45, k. 18.

46 APŁ, Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej w Łodzi, sygn. 1022/344, k. 16.

47 APŁOS, Miejska Rada Narodowa i Zarząd Miejski w Szadku, sygn. 7/48.

Przytuła (ul. Warszawska), Marian Przytuła (ul. Warszawska), Wincenty Suliński (ul. Warszawska), Zygmunt Fiszer (ul. Kilińskiego)⁴⁸. W 1947 r. powstało także Koło PPR w Wilamowie na terenie gminy Szadek⁴⁹.

Po wielu staraniach, pod koniec maja 1948 r. udało się utworzyć pepeerowcom Komitet Gminny, który objął teren gminy Szadek z miejscowościami: Boczki, Górna Wola, Karczówek, Kobyla Miejska, Kotlinki, Kromolin Stary, Piaski, Reduchów, Remiszew, Rzepiszew, Sikucin, Szadkowice, Tarnówka, Wilamów, Wielka Wieś. Na zebraniu inauguracyjnym 25 maja tegoż roku wybrano jego pięciosobowe kierownictwo, w skład którego weszli: I sekretarz – Józef Kolenda (Kobyla Miejska), II sekretarz – Antoni Szkudlarek (Kromolin), członkowie – Piotr Drewniak (Ogrodzim), Teofil Kwiatyszek (Rzepiszew) i Stanisław Kulak (Kobyla Miejska)⁵⁰. Członkami komitetu byli: Kazimierz Drewniak (Ogrodzim), Franciszek Dzienniak (Kotliny), Józef Szukalski (Kromolin), Marian Rzeźniczak (Starostwo Szadek), Józef Ratajczyk (Starostwo Szadek), Franciszek Sadowski (Starostwo Szadek), Czesław Ustyniak (Szadkowice), Kazimiera Niewiadomska (Szadkowice), Antoni Durka (Kromolin), Stanisław Grzelak (Karczówek), Józef Szwedzki (Wielka Wieś), Zdzisław Piotrowicz (Karczówek), Franciszek Ralkowski (Wilamów), Antoni Kaczmarek (Kol. Łódzia), Leon Poreda (Starostwo Szadek), Kazimierz Mordalski (Rzepiszew), Antoni Szkudlarek (Wilamów). Łącznie Komitet Gminny PPR liczył 22 członków. Na obszarze wiosek gminy Szadek stałe wsparcie w rozwijaniu działalności partyjnej oferowali aktywiści robotniczy ze Zduńskiej Woli⁵¹.

Józef Kołęda (sam zapisywał swoje nazwisko: Kolenda), syn Feliksa (ur. 5 marca 1907), na 23 radnych był w 1947 r. jedynym przedstawicielem PPR w Gminnej Radzie Narodowej (GRN) w Szadku. 26 września 1947 r. wybrano go na przewodniczącego GRN. Do składu jego prezydium został dokooptowany z PPR jeszcze Antoni Szkudlarek⁵². Z grona sołtysów ani jeden nie deklarował swojej przynależności do PPR. Na 15 zaledwie 5 było członkami SL, reszta nie należała do żadnej partii politycznej⁵³. 14 czerwca

48 APŁ, Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Sieradzu, sygn. 1037/23, k. .

49 K. Maciejewski, *Działalność Polskiej Partii Robotniczej...*, s. 167.

50 APŁ, Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Sieradzu, sygn. 1037/19, k. 134.

51 E. Chobot, *Z działalności Polskiej Partii Robotniczej...*, s. 62.

52 APŁOS, Akta gminy Starostwo Szadek w Szadku, sygn. 25/136, k. 123, 133.

53 Tamże, sygn. 25/174, k. 14

1948 r. Józef Kolenda został wójtem gminy Szadek, zastępując na tym stanowisku reprezentującego SL Stefana Misiaczyka. Dodatkowo oprócz pełnienia funkcji I sekretarza na terenie gminy Szadek był również prezesem ORMO i przewodniczącym Rady Nadzorczej Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Szadku. W październiku 1948 r. pisał w swoim życiorysie:

Po wyzwoleniu zaraz wstąpiłem do PPR, gdyż ideologia tej partii najlepiej mi odpowiada. Już od najmłodszych lat marzyłem o tym, by nastały takie rządy, żeby rządził chłop i robotnik. Obecnie jestem dumny i czuję się szczęśliwy, że rząd jest z ludu i pracuje dla ludu⁵⁴.

W dniu 26 września 1948 r. odbyło się zebranie PPR w Szadku, w którym uczestniczyło 49 osób. Po wygłoszeniu przez Pijanowskiego z Komitetu Wojewódzkiego PPR w Łodzi referatu na temat uchwał sierpniowego plenum KC pt. *O uchwałach sierpniowego Plenum KC* oraz dyskusji, która miała miejsce po nim, zebrani przyjęli rezolucję w sprawie odchylenia nacjonalistyczno-opportunistycznego w części kierownictwa PPR⁵⁵. Tego typu uchwały przyjmowano odgórnie i jednogłośnie. Nie inaczej było w Szadku. Wszystkie one nawiązywały do ustaleń Komitetu Centralnego PPR w sprawie ideowych postaw przyszłej zjednoczonej partii.

W październiku przystąpiono do oczyszczania szeregów partyjnych z nieprzydatnych i wrogo ustosunkowanych towarzyszy. W odniesieniu do Szadku kulminacyjny moment czystek przypadł na koniec października i początek listopada. Zaakceptowano wówczas listę członków, których należało usunąć z partii. Decyzją Komitetu Powiatowego w Sieradzu wydalonych zostało 10 osób: Piotr Kowalczyk (kupiec), Wacław Kaczorowski (ogładacz mięsa), Antoni Mielczarek (robotnik), Ignacy Olewiński (robotnik), Marian Przytuła (robotnik), Aleksander Kaczmarek (robotnik), Józef Kolęda, syn Pawła (rolnik), Stefan Wojtylak (robotnik), Antoni Biegański (dekarz) i Władysław Kasprzak (funkcjonariusz MO)⁵⁶. Na nadzwyczajnym posiedzeniu Prezydium PRN w Sieradzu 14 października 1948 r. przeprowadzono zmiany personalne (czystki) w składach zarządów miejskich i gminnych, w miejskich i gminnych

54 AŁUW, Akta osobowe Józefa Kolędy, sygn. 249/1039, k. b. pag.; APŁOS, Akta gminy Starostwo Szadek w Szadku, sygn. 25/174, k. 14; 25/194, k. 4.

55 APŁ, Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Sieradzu, sygn. 1037/19, k. 138–140.

56 Tamże, sygn. 1037/20, k. 56–158.

radach narodowych oraz w PRN i w wydziale powiatowym. Co ciekawe, ze składu MRN w Szadku usunięto także pepeerowca Józefa Płusę z powodu „wzbogacenia się z niewiadomych źródeł”⁵⁷.

Nie udało się dotrzeć do informacji na temat działalności PPR w Szadku w ostatnich dwóch miesiącach jej istnienia. W końcowym okresie jej funkcjonowania priorytetem było przypuszczalnie przygotowanie członków do aktu zjednoczenia. Organizowano zapewne, tak jak w pozostałej części kraju, wspólne z PPS zebrania partyjne, podczas których rozpatrywano sprawy platformy zjednoczeniowej obydwu partii, postaw ideologicznych członków czy kwestie personalne. Warto jeszcze wspomnieć, że w ramach przygotowań do zjednoczenia prowadzono zbiórkę na budowę Wspólnego Domu Partii. Członkowie PPR i PPS deklarowali i wpłacali na ten cel określone sumy pieniężne. W listopadzie 1948 r. podczas Powiatowego Zjazdu w Sieradzu wybrano delegatów na II Zjazd PPR i na Kongres Zjednoczeniowy. Miesiąc później w Warszawie doszło do połączenia PPR z PPS, czego efektem było utworzenie wspólnej dla dwóch ugrupowań partii – Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR).

Złączenie w jeden byt PPR i PPS, walka z odchyleniem pravicowo-nacjonalistycznym, kolektywizacja wsi i początek aresztowań w Wojsku Polskim były najbardziej wyraźnymi przejawami kopiowania praktyk obowiązujących w ZSRS⁵⁸. PZPR kontynuując sowieetyzację ustroju, sprawowała aż do 1989 r. przez blisko 45 lat niepodzielną władzę w Polsce.

Wobec wielu problemów, z którymi borykano się w okresie czterech pierwszych lat po zakończeniu okupacji niemieckiej (m.in. z bezrobociem, brakiem żywności, odzieży, obuwia, opału), a także w związku ze spięciami wewnątrz partii, organizacja PPR na terenie miasta i gminy Szadek nie odegrała istotnej roli. Dochodziło do rywalizacji między poszczególnymi segmentami nowej władzy. Aparat partyjny starał się podporządkować sobie struktury bezpieczeństwa, krytykując ich działalność. Wprawdzie stanowiska kierownicze, kluczowe dla funkcjonowania miasta w różnych sferach, zostały obsadzone po 1948 r. osobami legitymującymi się przynależnością do PPR, jednak samo oddziaływanie tego ugrupowania komunistycznego było w Szadku nikłe. Jak się okazało w późniejszym czasie,

57 APŁ, Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Łodzi, sygn. 1022/307, k. 80–81.

58 P. Gontarczyk, *Poprawianie historii PPR*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2005, nr 1–2, s. 33.

burmistrz Szadku Czesław Lipiński, podobnie jak jego poprzednik, został szybko odwołany. 2 lutego 1949 r. aresztowano go, a dziewięć dni później MRN usunęła go z zajmowanego stanowiska⁵⁹.

Jedną z najważniejszych barier, którą musieli pokonać komuniści, dążąc do podporządkowania sobie polskiego społeczeństwa, było rozbięcie ruchu ludowego. Po przejściu frontu komuniści zainicjowali za pośrednictwem partii i aparatu administracyjnego powstanie lewicowego odłamu SL. Utworzenie PSL na czele z premierem Stanisławem Mikołajczykiem spowodowało jednak, że pełną kontrolę nad ruchem ludowym w kraju udało się komunistom osiągnąć za pomocą działań administracyjnych, zbrodni i prowokacji dopiero w latach 1945–1948⁶⁰. Na terenach wiejskich okalających Szadek, po brutalnym usunięciu członków mikołajczykowskiego PSL (m.in. burmistrza Szadku Ignacego Miśkiewicza), dominowali działacze prokomunistycznego SL, wspomagani od jesieni 1947 r. przez nowe ugrupowanie PSL-Lewica. Oba ugrupowania stanowiły trzon utworzonego w 1949 r. Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego (ZSL), całkowicie zależnego od PZPR.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Państwowe w Łodzi

Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Szadku, sygn. 1691/140, akta urodzeń 78/1888.

Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Sieradzu, sygn. 1037/4, 14, 19–21, 23.

Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej w Łodzi, sygn. 1022/63, 307, 344, 359.

Archiwum Państwowe w Łodzi Oddział w Sieradzu

Akta gminy Starostwo Szadek w Szadku, sygn. 25/136, 174, 194.

Miejska Rada Narodowa i Zarząd Miejski w Szadku, sygn. 7/1, 3, 45, 47–48, 67, 103.

Zakład Karny w Sieradzu 1945–1981, sygn. 701/24.

59 APŁOS, Miejska Rada Narodowa i Zarząd Miejski w Szadku, sygn. 7/103, k. 29.

60 P. Gontarczyk, *Poprawianie historii PPR...*, s. 47.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej

IPN Ld 011/2373, IPN Ld 0313/35, IPN Ld 0313/3I, IPN Ld pf 10/693, t. I.

Archiwum Łódzkiego Urzędu Wojewódzkiego w Łodzi

Akta osobowe Józefa Kołedy, sygn. 249/1039.

Akta personalne technika dentystycznego Antoniego Gistla, sygn. 249/636.

Opracowania

Chobot E., *Z działalności Polskiej Partii Robotniczej w latach 1945–1948 (w powiatach łaskim, sieradzkim, wieluńskim i w Zduńskiej Woli)*, [w:] N. Kołomejczyk, W. Mroczkowski, Z. Tobjański (red.), *Z tradycji ruchu robotniczego w województwie sieradzkim*, Warszawa–Łódź 1986.

Czubiński A., *Historia Polski XX wieku*, Poznań 2012.

Gontarczyk P., *Poprawianie historii PPR*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2005, nr 1–2.

Karwacki W., *Walka o władzę w Łodzi 1918–1919*, Łódź 1962.

Kołodziejczak M., *Rozwój Polskiej Partii Robotniczej w województwie łódzkim i mieście Łodzi w latach 1945–1948*, „Rocznik Łódzki” 1965, t. 10.

Maciejewski K., *Działalność Polskiej Partii Robotniczej w Zduńskiej Woli w latach 1945–1948*, [w:] N. Kołomejczyk, W. Mroczkowski, Z. Tobjański (red.), *Z tradycji ruchu robotniczego w województwie sieradzkim*, Warszawa–Łódź 1986.

Olejniki L., *Z dziejów Polskiego Stronnictwa Ludowego w powiecie sieradzkim (1945–1947)*, „Zeszyty Wiejskie” 2012, t. 17.

Olejniki T., *Ochotnicza Straż Pożarna w Szadku 1896–1996. Zarys monograficzny*, Sieradz 1996.

P.P.S. *Wspomnienia z lat 1918–1939*, J. Cesarski (red.), t. 1, Warszawa 1987.

Puś W., *Kształtowanie się władzy ludowej w powiecie sieradzkim w latach 1945–1948*, [w:] N. Kołomejczyk, W. Mroczkowski, Z. Tobjański (red.), *Z tradycji ruchu robotniczego w województwie sieradzkim*, Warszawa–Łódź 1986.

Rady Delegatów Robotniczych w Polsce 1918–1919. Materiały i dokumenty, oprac. A. Tymieniecka, A. Litwin, t. 2, Warszawa 1965.

Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego, F. Tych (red.), t. 3, Warszawa 1992.

Stulczewski J., *Działalność antykomunistycznego oddziału partyzanckiego „Niepodległość” na ziemi szadkowskiej*, „Biuletyn Szadkowski” 2016, t. 16.
<https://doi.org/10.18778/1643-0700.16.09>

Stulczewski J., *Stowarzyszenie Spółdzielni Spożywców „Szadkowlanka” w Szadku (1913–1948)*, „Biuletyn Szadkowski” 2013, t. 13.

Śmiałowski J., *Początki działalności rad narodowych w Sieradzkim. Z problemu narodzin władzy ludowej*, „Acta Universitatis Lodziensis” 1989, t. 34.

Prasa

„Robotnik”, nr 213, 30.07.1929.

Relacje

Relacja Henryka Krzyżanowskiego z dn. 7.04.2020.

Polish Workers Party in Szadek in 1945–1948

SUMMARY | The Town Committee of the Polish Workers Party (PPR) in Szadek was formed in February 1945. During all the time of its existence its I secretary was Józef Płusa, also being in the years 1946–1948 the mayor of Szadek. As a result, PPR, supported by PPS, held full power in the town. In the first months of 1945 PPR activists were engaged in the execution of the land reform. They played a vital role in falsifying the 1946 referendum and the 1947 elections to the Legislative Sejm. The analysed source materials indicate that PPR in Szadek during all the time of its existence was not very active politically. Its structures in the town comprised about 50 members, and it did not play a significant role in the town and municipality of Szadek.

KEYWORDS | communism, PPR, Town Committee of the Polish Workers Party in Szadek

| Informacje o artykule: przyjęto – 21.01.2021 r.; zaakceptowano – 11.05.2021 r.